

Ogólnopolskie Warsztaty Złotnicze dla Muzealników okiem uczestnika

Poland-wide Goldsmith Seminary for the Museologists by the participant's look

Marta Żuber (Okręgowy Urząd Probierny w Warszawie)

Artykuł przybliży ideę Ogólnopolskich Warsztatów Złotniczych dla Muzealników, organizowanych w Muzeum Sztuki Złotniczej w Kazimierzu Dolnym. Pokrótce przedstawia ich historię, omawia najważniejsze elementy zrekonstruowanego dawnego warsztatu złotniczego oraz towarzyszącą mu wystawę, zorganizowaną z okazji 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości. Główna część artykułu dotyczy edycji Warsztatów z 2018 r., w których autorka niniejszego opracowania uczestniczyła.

The article introduces the idea of Poland-wide Goldsmith Seminary for Museologists organized in the Goldsmith's Art Museum in Kazimierz Dolny. It also briefly presents its history, discusses the most important elements of the reconstructed old goldsmith workshop and accompanying exhibition, that was organized on the occasion of a Centenary of Poland's Regained Independence. The main part of the article concerns the 2018 seminary edition, in which the author participated.

Wstęp

Ogólnopolskie Warsztaty Złotnicze dla Muzealników, organizowane nieprzerwanie od 2009 r. w Muzeum Sztuki Złotniczej (Oddział Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym), na stałe wpisały się w jego misję edukacyjną. Ich główną inicjatorką i organizatorką jest pani Aniela Ryndziewicz, Kierownik Oddziału Muzeum Sztuki Złotniczej. Od lat, z dużym zaangażowaniem dba o merytoryczną stronę warsztatów, ich wysoki poziom oraz dobór najlepszych wykładowców. Aniela Ryndziewicz koordynuje również wszelkie sprawy formalne i umiejętnie zdobywa fundusze, które pozwalają na ograniczenie kosztów uczestników.

Warsztaty prowadzone są w formie seminarium naukowego popartego działaniami i pokazami, co roku licznie przyciągając muzealników oraz osoby zajmujące się zawodowo i hobbystycznie zabytkami złotnictwa. Umożliwiają one poszerzenie i zweryfikowanie wiedzy, dotyczącej technik warsztatowych dawnego złotnictwa – stosowanych materiałów oraz technologii, przy jednoczesnym obserwowaniu demonstracji dawnych technik złotniczych. Nieodłącznym elementem warsztatów są dyskusje i konsultacje pomiędzy uczestnikami. Umożliwiają one wymianę doświadczeń w pracy nad zabytkami złotnictwa.

Warsztaty Złotnicze skupiają nie tylko muzealników i konserwatorów na co dzień mających styczność z dawnym złotnictwem, ale także osoby zawodowo zajmujące się pokrewnymi zagadnieniami. W kilku edycjach Warsztatów brali udział pracownicy okręgowych urzędów

probiernych. Osoby delegowane z OUP w Warszawie od lat uczestniczą w Warsztatach w podwójnej roli: uczestników i wykładowców. Przybliżają zagadnienia prawa probierczego obowiązującego w Polsce, omawiają metody badania i oznaczania wyrobów z metali szlachetnych oraz prezentują w formie praktycznej sposób badania metodą przybliżoną na kamieniu probierczym i wymieniają się swoimi doświadczeniami zawodowymi z resztą uczestników.

Rys historyczny

Od pierwszej edycji Warsztatów w 2009 r. prowadzili je: zmarły w 2014 r. pan Michał Gradowski, współzałożyciel i opiekun naukowy zbiorów Oddziału Muzeum Sztuki Złotniczej – historyk sztuki, wybitny znawca dawnej sztuki złotniczej, autor licznych publikacji naukowych, głównie o wspomnianej tematyce oraz pan Jacek Rochacki – współzałożyciel Oddziału Muzeum Sztuki Złotniczej, znawca dawnych technik złotniczych, artysta rzeźbiarz, złotnik, autor specjalistycznych tekstów z zakresu teorii i praktyki dawnej sztuki złotniczej. Po kilku latach dołączył do nich pan Marian Klabisz – złotnik, znawca dawnych technik złotniczych i konserwator zabytków dawnego złotnictwa [1].

Wykłady historyczne, prowadzone są obecnie przez specjalistów muzealników, reprezentujących muzea z wielu regionów Polski. Do ich grona należą: pani Joanna Paprocka z Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, pani Małgorzata Gorczyca z Muzeum Okręgowego w Koninie, pan Dariusz Nowacki z Zamku Królewskiego

na Wawelu, pani Anna Saratowicz-Dudyńska z Zamku Królewskiego w Warszawie i pan Ryszard Bobrow z Muzeum Narodowego w Warszawie.

Zajęcia w ramach Warsztatów prowadzono głównie z wykorzystaniem wyposażenia dawnej pracowni złotniczej, które trafiło do Oddziału Muzeum Sztuki Złotniczej w 2004 r. Ten niezwykle cenny nabytek, składający się z około 300 narzędzi, maszyn i urządzeń, udało się pozyskać dla Muzeum na drodze zakupu (i częściowej darowizny) z pracowni złotniczej, funkcjonującej nieprzerwanie przy Rynku w Krakowie od 1858 r., aż do lat 80. XX wieku. Jej założycielem i pierwszym właścicielem był złotnik, pan Waław Głowacki, a ostatnim – pan Piotr Chmieliński. Warsztat przechodził z rąk do rąk przez cztery pokolenia w obrębie jednej rodziny, co czyni cały zbiór jeszcze cenniejszym – jednorodnym.

Edycja Ogólnopolskich Warsztatów Złotniczych dla Muzealników z 2018 r.

W 2018 r. Ogólnopolskie Warsztaty Złotnicze dla Muzealników zorganizowano na jesieni, w dniach 22–24 października. Zajęcia praktyczne w zrekonstruowanym warsztacie złotniczym odbywały się w Gmachu Głównym Muzeum Nadwiślańskiego przy kazimierskim Rynku. Tam też miały miejsce wykłady otwarte dla publiczności, dotyczące biżuterii patriotycznej oraz warsztatów i technik złotniczych. Zajęcia teoretyczne i teoretyczno-praktyczne dla uczestników warsztatów prowadzono w tzw. „Rejchertówce” – Domu Pracy Twórczej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Zajęcia praktyczne w zrekonstruowanym dawnym warsztacie złotniczym

Zrekonstruowanie dawnego warsztatu złotniczego (fot. 1), o którym wspomniano wcześniej, było możliwe dzięki dofinansowaniu ze środków Ministra Kultury

Fot. 1. Wnętrze zrekonstruowanego dawnego warsztatu złotniczego

i Dziedzictwa Narodowego, w ramach programu Wspieranie Działań Muzealnych 2018. Oficjalne otwarcie ekspozycji dla zwiedzających miało miejsce 21 października 2018 r., a więc w przeddzień zeszłorocznej edycji Warsztatów.

Zajęcia praktyczne, prowadzone przez mistrza złotniczego, pana Mariana Klabisza, obejmowały omówienie poszczególnych elementów warsztatu – przeznaczenia, sposobów i technik użytkowania rozlicznych narzędzi, urządzeń i maszyn oraz prezentacji dawnych technik złotniczych (fot. 2).

Fot. 2. Wycinanie elementów ze srebrnej blachy do dalszej obróbki

Przez ręce uczestników przechodziły młotki, pilniki, nożyce i rylce. Z żywym zainteresowaniem oglądano tygły i cęgi do ich przenoszenia oraz wlewki – formy do wlewania stopionego metalu, w celu uzyskania wlewka (metal o pożądanym kształcie). Pan Klabisz omawiał zasady eksploatacji zrekonstruowanego pieca opalanego węglem drzewnym i dmuchawy mechanicznej, wspomagającej jego prawidłową pracę. Pokazywał, jak działa agregat benzynowy i wymagająca dużo wprawy letrołka, czyli fajfka (ustna dmuchawka) – mosiężna, zakrzywiona na końcu rurka wykorzystywana przy obróbce termicznej małych przedmiotów. Fajfkę wkładano do lampki spirytusowej i dmuchając w nią umiejętnie, uzyskiwano równomierny płomień roboczy.

W centralnej części zrekonstruowanego warsztatu ustawiono jednostanowiskowy stół złotniczy z charakterystycznym głębokim wcięciem. Błat takiego stołu zwany jest werkblatem, a pośrodku wcięcia zamocowany jest fajnagel – klin z twardego drewna do drobnej obróbki mechanicznej. Przy stole złotniczym pan Klabisz prezentował między innymi metodę cięcia metalu za pomocą piłki ramowej, zwanej gesztelką (fot. 3). Jest to czynność dość trudna, wymagająca przede wszystkim bardzo pewnej ręki, o czym przekonali się liczni uczestnicy warsztatów, którzy próbowali swych sił w tym zadaniu.

Fot. 3. Cięcie blachy za pomocą gesztelki

Fot. 4. Cyzelowanie za pomocą puncyn i młotków cyzelerskich

Na chętnych czekało również rozkuwanie blachy na pniu z osadzonym kowadłem i walcowanie na walcarce ręcznej oraz przeciąganie drutu przez cjazdyn, czyli płytkę ze zmniejszającymi się otworami o lejkowatych profilach. Ostatnia z wymienionych czynności nastęrczała uczestnikom sporo trudności, wymagając przede wszystkim użycia dużej siły.

Z ogromnym zainteresowaniem przyjęto omówienie narzędzi i technik grawerskich (grawerowanie – „wycinanie” linii tworzących grawerowaną dekorację) oraz repuserskich (repusowanie – wykuwanie przedstawień lub ornamentów reliefowych). Wszyscy uczestnicy Warsztatów próbowali swoich sił w technice zdobniczej zwanej cyzelowaniem, polegającej na wybijaniu puncynami wklęsło-wypukłych wzorów na blasze przy pomocy młotków cyzelerskich (fot. 4).

Zajęcia teoretyczne Warsztatów Złotniczych

Większość uczestników Warsztatów stanowili wybitni znawcy złotnictwa: muzealnicy – kuratorzy działów złotnictwa z całej Polski, konserwatorzy, historycy sztuki, osoby mające zawodowo do czynienia z wyrobami złotniczymi i jubilerskimi. Dzielili się oni swoją wiedzą i doświadczeniem w otwartych referatach, wygłaszanych dla wszystkich chętnych w Muzeum Nadwiślańskim, a także podczas wieczornych spotkań uczestników Warsztatów. Wygłaszane referaty stawały się doskonałą okazją do wymiany spostrzeżeń na temat badań naukowych nad dawnym złotnictwem, wyzwań konserwatorskich, właściwej organizacji i prezentacji zbiorów złotniczych.

Zrekonstruowanemu warsztatowi złotniczemu towarzyszyła wystawa w ramach projektu „Dawny warsztat złotniczy. Historia polskiej biżuterii patriotycznej”, wpisująca się w obchody 100-lecia Odzyskania przez Polskę Niepodległości. Jej główną częścią był zbiór 80 sztanc złotniczych, w większości służących do wyrobu polskiej biżuterii patriotycznej. Na wystawie zaprezentowano również wiele przykładów takiej biżuterii, a liczne plansze informacyjne opisywały historię i sposób ich wytwarzania.

Zwiedzanie wystawy ułatwiała publikacja pana Jacka A. Rochackiego, zatytułowana „Przewodnik po dawnym warsztacie złotniczym”, stanowiąca opis dawnych technik złotniczych i sposobów wykorzystywania poszczególnych narzędzi warsztatowych. Pozycja ta jest wartościowa, nie tylko w kontekście opisywanych wydarzeń i zbiorów muzealnych. Zawiera ona obszerny, dobrze zdefiniowany zbiór przedmiotów i czynności wykonywanych w warsztatach złotniczych, poparty trafnie dobranymi ilustracjami. Poprzedzona krótkim wstępem na temat dawnego złotnictwa i pracowni tego rzemiosła, publikacja dostarcza podstawowych, usystematyzowanych wiadomości.

Znaczenie Ogólnopolskich Warsztatów Złotniczych dla pracowników urzędów probierczych

Udział w Warsztatach Złotniczych znacznie przyczynia się do rozwoju zawodowego pracowników urzędów probierczych. Zapoznanie się z dawnymi technikami złotniczymi omawianymi oraz prezentowanymi podczas zajęć pozwala lepiej rozumieć procesy produkcyjne, jakim

były i są poddawane wyroby trafiające do naszych urzędów. Dla probierzy – osób badających zawartość metali szlachetnych w wyrobach, wiedza pozyskiwana podczas Warsztatów jest pomocna w codziennej pracy, zwłaszcza gdy mają oni do czynienia z wyrobami dawnego pochodzenia.

Przedmioty dawnego pochodzenia (starsze niż 60 lat) stanowią dość liczną grupę przedmiotów trafiających do urzędów probierczych. Obowiązujące prawo zwalnia je z obowiązkowego badania i oznaczania, ale jeśli pojawia się próba wprowadzenia ich do obrotu – właściciele komisów i antykwiariatów, a także przyszli nabywcy, czują się bezpieczniej, w sytuacji, gdy taki przedmiot został sprawdzony w urzędzie i opisany w świadectwie badania. Z tych przyczyn bardzo istotną sprawą jest szkolenie pracowników OUP w dziedzinie historii sztuki złotnictwa i w dziedzinie praktycznej znajomości warsztatu złotniczego.

Zazwyczaj technologia wykonania starszych wyrobów istotnie różni się od stosowanej współcześnie, a dawne techniki zdobnicze odeszły w zapomnienie lub zostały zastąpione prostszymi formami, co bez fachowej wiedzy i doświadczenia w obcowaniu z tego typu wyrobami stanowi barierę w ich prawidłowym rozumieniu i badaniu. Informacje pozyskiwane na Warsztatach znajdują zastosowanie również przy wystawianiu świadectw badania, na których często koniecznym jest zamieszczanie opisu poszczególnych elementów lub zdobień wyrobów.

Ważnym aspektem Warsztatów jest zapoznawanie się, dzięki specjalistom w tej dziedzinie, z dawnymi znakami imiennymi poszczególnych wytwórców i oznaczeniami miejskimi stosowanymi na wyrobach, a także z ich falsyfikatami. Pomaga to pracownikom urzędów probierczych w późniejszej pracy, przy szybkiej identyfikacji oznaczeń albo w odpowiednim doborze fachowej literatury przedmiotu.

Fot. 5. Uczestnicy Edycji Warsztatów Złotniczych dla Muzealników z 2018 roku

Należy wyraźnie podkreślić, że najistotniejszym aspektem Warsztatów, który potem przekłada się na wyżej opisane zadania pracowników urzędów probierczych, jest ich element praktyczny. Możliwość własnoręcznego wykonania prostych elementów zdobniczych albo elementów składowych wyrobów, uzmysławia cały proces technologiczny. Oglądanie z bliska pracy mistrza złotniczego odtwarzającego dawne techniki, ukazuje kolejność i znaczenie każdej czynności. Prezentowane przez uczestników warsztatów zbiory złotnicze i jubilerskie przedstawiają mnogość form konkretnych wyrobów oraz ich zmienność w ciągu wieków. Możliwość wzięcia dawnych wyrobów złotniczych do ręki i przyjrzenie im się z bliska posiada niebywałą wartość edukacyjną dla osób związanych zawodowo z probiernictwem.

Zakończenie

Ogólnopolskie Warsztaty Złotnicze dla Muzealników, pomimo swojej ukierunkowanej nazwy, znajdują uznanie wśród kręgów zawodowo lub hobbystycznie związanych ze złotnictwem. Stanowią jedyną w Polsce, mocno naukową, teoretyczno-praktyczną formę edukacyjną dotyczącą dawnego złotnictwa, wypełniając lukę i zapotrzebowanie w tym zakresie. Coroczne duże zainteresowanie Warsztatami to poświadcza (fot. 5).

Warsztaty Złotnicze na stałe wpisały się w działalność urzędów probierczych, umożliwiając ich pracownikom zdobywanie wiedzy, wymianę doświadczeń z wybitnymi znawcami sztuki złotniczej i jubilerskiej, nawiązywanie kontaktów zawodowych, ale także dzielenie się swoimi umiejętnościami i informacjami na temat probiernictwa.

Literatura

- [1] Rochacki J.A., 2018, Przewodnik po dawnym warsztacie złotniczym, Kazimierz Dolny.
- [2] Źródła internetowe:
<https://www.mnkd.pl/ogolnopolskie-warsztaty-zlotnicze-dla-muzealnikow> (dostęp: 17.08.2019 r.)
<https://www.mnkd.pl/rekonstrukcja-wnetrza-dawnego-warsztatu-zlotniczego> (dostęp: 16.08.2019 r.)
<https://www.mnkd.pl/dawny-warsztat-zlotniczy-historia-polskiej-bizuterii-patriotycznej-w-r> (dostęp: 16.08.2019 r.)

Objaśnienie terminów, odnoszących się do warsztatu złotniczego oraz jego wyposażenia, podano za „Przewodnikiem po dawnym warsztacie złotniczym” autorstwa pana Jacka A. Rochackiego.

Fotografie pochodzą z prywatnych archiwów uczestników warsztatów i zostały udostępnione OUP w Warszawie do wykorzystania w tej publikacji.